

de Proust a Marsans

A LA RECERCA

DEL TEMPS PERDUT

FUNDACIÓ
VILA CASAS

ESPAYS
VoLART
BARCELONA

I. De Proust a Marsans, *A la recerca del temps perdut*

Coincidint amb el centenari de la mort de Marcel Proust (París, 1871-1922), aquesta exposició pretén acostar el públic, d'una banda, al món d'un escriptor excepcional i el de la seva obra magna, *À la recherche du temps perdu*, i, de l'altra, al del seu principal intèrpret plàstic, Luis Marsans (Barcelona, 1930-2015), que d'ençà de la primera exposició a la galeria Trece de Barcelona el 1972 no va deixar de recrear-lo fins al final dels seus dies. Marsans, però, no es proposa tant 'rellegir-lo' de manera exhaustiva ni revisitar-ne les escenes més memorables com rescatar els seus personatges alliberats de la tirania del temps, talment com ho faria un aquarel·lista xinès. Deixa, doncs, que tots aquests personatges, escenes o escenaris proustians se li apareguin i agafin vida pròpia fins a convertir-se en la felicitat transposició d'un món literari en un de plàstic que aspira a la pròpia autonomia.

L'exposició s'articula –en tres seccions– com una introducció al món narratiu d'*A la recerca del temps perdut* i al paper que hi juguen l'art i la música com a grans metàfores literàries; la presentació d'una àmplia selecció dels dibuixos, aquarel·les, guaixos i gravats amb què Marsans va evocar-lo des d'una gran llibertat interpretativa; i, per últim, la singular recepció de l'obra de Proust a Catalunya des dels anys vint del segle passat –Pla, Sagarra, Gaziel– fins a l'actualitat, amb l'edició d'una nova traducció integral i una altra en curs, la creació de la Biblioteca Proustiana Ferran Cuito i la de la Societat Catalana d'Amics de Marcel Proust.

Glòria Farrés i Àlex Susanna, comissaris de l'exposició.

VIDA

Fill d'un prestigiós professor de medicina catòlic i de la filla d'un agent de canvi jueu, Marcel Proust neix a Auteuil el 1871, en el 16è *arrondissement* de

París, en una família benestant que li va permetre dur una vida acomodada. La seva infantesa està marcada pels problemes amb l'asma i pel gran afecte de la seva mare, la qual li proporciona una sòlida cultura literària i musical que reforça la seva hipersensibilitat.

Estudia al Lycée Condorcet i, encara que després es llicencia en dret, convenç el seu pare que no pot dedicar-se a cap altra cosa que no siguin les arts i les lletres. Freqüenta salons aristocràtics on coneix artistes i escriptors, la qual cosa li dona una fama de diletant social, per bé que es compromet amb la justícia fent costat als dreyfusistes i amb l'art a través de la publicació d'escrits literaris al diari *Le Figaro*, de l'inici de la novel·la *Jean Santeuil* i de la traducció de dues obres de John Ruskin.

Poc després de la mort dels pares, amb la salut sempre afeblida pels problemes d'asma, el 1907 es reclou al seu apartament del Boulevard Haussmann i comença la seva gran obra *À la recherche du temps perdu* (A la recerca del temps perdut), els set volums de la qual es publiquen entre 1913 (*Pel cantó de Swann*) i 1927 (*El temps retrobat*, pòstumament). Mor d'esgotament el 1922 per les condicions imposades per l'escriptura i la malaltia. És enterrat al cementiri del Père-Lachaise.

LA RECERCA

A la recerca del temps perdut pot considerar-se un dels llibres més extraordinaris de tots els temps. Aquesta novel·la explica la formació d'un artista enmig de la família i la societat. Els esdeveniments són descrits de manera detallada i precisa en un medi molt concret, l'alta burgesia i l'aristocràcia francesa al tombant del segle XX, però d'aquest món particular Proust en treu lleis generals i universals. Més que narrar una sèrie d'esdeveniments del passat, la *Recerca* és sobretot una reflexió psicològica molt fina sobre la literatura, la memòria i el temps. Molts

de Proust a Marsans

A LA RECERCA DEL TEMPS PERDUT

elements que trobem escampats en els diferents volums s'apleguen i es relliguen al final, quan el narrador descobreix el sentit de la vida en l'art i la literatura. Proust defensa que l'artista ens ajuda a aclarir la pròpia vida, és ell qui fa l'esforç immens d'expressar i fer-nos conèixer una realitat més fonda i amagada: «La vida veritable, la vida finalment descoberta i aclarida, l'única vida per tant realment viscuda, és la literatura».

MEMÒRIA INVOLUNTÀRIA

Molts temes travessen l'obra: la memòria involuntària, el pas del temps, l'homosexualitat, l'amor i la gelosia, però és la literatura mateixa el tema central de l'obra. El narrador és algú que vol escriure i, tanmateix, no troba l'energia ni l'autoestima per fer-ho fins que algunes experiències de memòria involuntària –el gust de la magdalena, els tres arbres d'Hudimesnil o l'ensopegada amb les llambordes, per exemple– l'empenyen a fer-ho per aclarir i entendre a través de l'art aquestes impressions que li parlen d'un jo anterior i ocult. La memòria involuntària testimonia la superioritat de l'instint sobre la intel·ligència i ens dona accés al món de l'inconscient perquè ressuscita el paradís perdut de la infantesa i l'adolescència.

ESTIL

El seu estil dens i precís s'articula en unes frases llargues plenes de subordinades, amb una estructura sintàctica delicada i laberíntica, que té un ritme propi, en el qual els diferents sintagmes van precisant, l'un rere l'altre, la impressió fins a completar-la. L'ambició és copsar totalment la realitat des de la dimensió sensible i emocional. Comparteix la mateixa preocupació dels impressionistes: la realitat només la coneixem a través de la percepció, real o imaginària, del subjecte. I a partir d'observar tan acuradament aquesta experiència, Proust en treu lleis universals.

L'ART A LA RECERCA

L'art té un paper essencial dins *A la recerca del temps perdut*, perquè Proust fa servir obres artístiques com a metàfores literàries per introduir, destacar o aprofundir en personatges i accions de la novel·la. Hi ha tres personatges icònics a través dels quals expressa la seva teoria sobre les arts: l'escriptor Bergotte, el pintor Elstir i el músic Vinteuil. L'escriptor Bergotte, en una exposició holandesa contemplant la *Vista de Delft* de Jan Vermeer, reflexiona sobre el seu estil just abans que una crisi d'urèmia posi fi a la seva vida.

PROUST I LA MÚSICA. LA SONATA DE VINTEUIL

La música és un art essencial per a Proust, personalment i dins *A la recerca del temps perdut*, que hi apareix com a metàfora literària, tal com passa amb la pintura. La seva relació amb Reynaldo Hahn, músic de talent i molt culte, li va permetre un diàleg enriquidor i un coneixement del món musical del seu moment. Assisteix al saló de Winaretta Singer i el príncep de Polignac, dos grans mecenes musicals, on s'estrenen obres de Stravinski, Manuel de Falla o Ravel. La seva afició musical el porta a cercar els membres del Quartet Poulet perquè vagin a casa seva a tocar per a ell el *Quartet* de César Franck, i els demana que repeteixin la interpretació diverses vegades al llarg de la nit.

Com ho demostra la correspondència i l'obra, Proust es va convertir en un autèntic crític musical. Apassionat de l'últim Beethoven, defensor de Wagner, va saber apreciar músics innovadors de la seva època, com ara Debussy, de qui va valorar des de la seva estrena l'òpera *Pelléas et Mélisande*, o Stravinsky. També tenia un afecte especial pels músics Fauré, Bizet o Saint-Saëns, entre d'altres.

BALLETS RUSSOS

El 18 de maig de 1917, en el Teatre del Châtelet, es va estrenar el ballet *Parade*, a càrrec dels Ballets

de Proust a Marsans

A LA RECERCA DEL TEMPS PERDUT

Russos de Diaghilev. L'argument era de Jean Cocteau, la música d'Érik Satie, la coreografia de Léonide Massine i el vestuari i decorats de Pablo Picasso. El ballet recreava una desfilada d'actors de circ pels carrers de París per atreure públic a una funció. Proust queda molt impressionat per l'obra, admira el vestuari i decorats de Picasso, com diu a Cocteau en aquesta carta de maig del 1917:

Estimat Jean,

Si avui no tingués aquest atac, voldria dir-te –i per al senyor Picasso– els esternuts i el spleen que provoca (incansablement) en mi el blau dominical amb els astràgals blancs de l'acròbata incomprès, ballant «Com si adrecés retrets a Déu». Visc amb aquesta nostàlgia.

Els altres ballets eren poca cosa. Aquell, punyent i continua desenvolupant en mi ja et diré quins enyors. Torno a veure el cavall malva com el Cigne «amb els seus gestos folls,

Com els exiliats ridícul i sublim.»

«I a més penso en tu.» En tu, Jean, i penso també en l'«escocès» de la nena, tan emocionant, la nena que frena i engega tan meravellosament. Quina concentració hi ha en tot això, quin aliment per als temps de fam, i quina pena quan encara tenia cames no haver freqüentat la pols dels circs i tot allò que aquest vespre em causa la compassió que destrossa.

Gràcies estimat Jean d'haver-me ajudat de tota manera a anar a buscar al Châtelet

*«L'únic pa tan delectable
Que no serveix a taula
El món que nosaltres seguim.»*

Que guapo que és Picasso.

*Tèndrament teu
Marcel*

(Traducció de Lluís Maria Todó.)

[Nota del traductor: La carta està plena de cites del poema *El cigne* de Baudelaire: els «retrets a Déu», els «gestos folls...», el cigne «ridícul i sublim»; «penso en tu» reproduceix parcialment el primer vers de poema. Els tres versos finals són una adaptació humorística d'un dels *Cantiques spirituels* de Racine.]

II. Luis Marsans, intèrpret de Proust

La il·lustració d'*A la recerca del temps perdut* recorre l'obra de Luis Marsans com un dels seus principals fils conductors: després d'haver-ho fet de manera puntual amb les *Històries extraordinàries* d'E. A. Poe o l'obra d'Arnau Vilanova i de Ramon Llull, cap als anys 1966 i 1968 Marsans comença a il·lustrar l'obra de Proust i ja no se n'allunya durant gairebé mig segle. De fet, li dedica les seves primeres exposicions a Barcelona (Galeria Trece, 1972) i a París (Maison de Balzac, 1982), i, posteriorment, a gairebé totes les seves noves exposicions els dibuixos proustians s'intercalen amb altres obres seves sense solució de continuïtat. No ens ha d'estranyar: el món de Proust també va acabar sent el seu, s'hi va fondre i confondre fins a formar un tot gairebé indestruïble. Per això en aquesta exposició de tant en tant apareixen enmig dels dibuixos proustians les seves biblioteques, pianos amb partitures o vistes de Venècia.

Ara bé, estem realment davant d'un conjunt d'il·lustracions? Sens dubte no: Marsans no es proposa 'rellegir' de manera sistemàtica el món de la *Recerca* ni vol visitar-ne les escenes més memorables, sinó que més aviat rescata els seus personatges alliberats de la tirania del temps narratiu talment com ho faria un aquarel·lista xinès. Deixa que aquests personatges se li apareguin i agafin vida pròpia: «El trabajo sobre Proust es automático siempre. Yo suelo partir de unos garabatos automáticos, que de pronto se me enganchan a algo que está durmiendo en el subconsciente». Una obra, doncs, que

de Proust a Marsans

A LA RECERCA

DEL TEMPS PERDUT

sorgeix del gest, però encara més de l'atzar, de la troballa fortuïta: personatges, escenes o escenaris proustians que el visiten quan menys s'ho espera. Una obra 'involuntària', com la memòria d'on prové, que només és possible des d'un gran domini del dibuix. Per tant, estem davant la felicitat transposició d'un món literari en un de plàstic que aspira a la pròpia autonomia: un conjunt d'esbossos, proves i estudis per a una il·lustració definitiva que no acaba d'arribar mai, com li passa al narrador de la *Recerca*.

III. Proust a Catalunya

Marcel Proust fou descobert a Catalunya molt aviat. Entre els anys 1918 i 1919, Joaquim Borralleras va animar els membres de la tertúlia de l'Ateneu Barcelonès a llegir-lo. Josep Pla i Josep M. de Sagarra ho feren entusiasmats, coincidint amb el moment que la lectura de Proust començava a imposar-se a França gràcies al premi Goncourt. Quan Proust mor el 1922, Gaziel fa una necrològica magnífica a *La Vanguardia*.

En aquests cent anys que fa de la seva mort, Proust no ha deixat de generar traduccions i assajos sobre la seva obra i de captivar els lectors catalans. En aquesta part de l'exposició s'exhibeixen les publicacions, tant assaigs com traduccions parcials i completes, que han anat sorgint al llarg d'aquests anys. A més, es mostren dos elements importants que fan de Barcelona un focus proustià: la Biblioteca Proustiana Ferran Cuito, una de les principals col·leccions privades del món sobre Proust, i la Societat Catalana d'Amics de Marcel Proust, creada el 2014 per difondre l'obra de Proust. Un audiovisual final tanca aquesta part de l'exposició i posa en relleu la importància de Proust a Barcelona.

BIBLIOTECA PROUSTIANA FERRAN CUITO

Com va escriure al seu cunyat exiliat a Mèxic, Ferran Cuito, refugiat a Perpinyà, «amb els alemanys al carrer», dedica les hores del toc de queda a la lectura apassionada de la *Recerca*. Amb aquesta lectura i la d'uns primers llibres sobre l'obra i la vida de Marcel Proust, comença la biblioteca que anirà reunint exiliat a París a partir del 1948. Des del primer moment, és membre de la Société des amis de Marcel Proust et des amis de Combray i fa bona amistat amb el seu infatigable promotor, Philibert-Louis Larcher, a qui fa conèixer les traduccions de la *Recerca* en català i castellà, i posteriorment l'obra crítica que s'anirà publicant en aquestes llengües. Tot i residir parcialment a Barcelona a partir dels anys seixanta, Ferran Cuito mantindrà la seva residència a París, on conserva i engrandeix fins a proporcions molt notables la seva biblioteca proustiana que continua desant al *Vieux Chêne*, la biblioteca de roure massís que, comprada a l'època incerta dels anys quaranta, es convertirà per a la família en un símbol de la fe en la superioritat de l'esperit sobre les forces del desordre. Ferran Cuito mor a Barcelona el novembre del 1973. El seu fill, Amadeu Cuito, que ha heretat la febre proustiana, continuarà engrandint la biblioteca, especialment amb l'obra dels crítics i estudiosos de llengua anglesa, i el 1985 la portarà a Barcelona, on la poden consultar avui els membres de la Societat Catalana d'Amics de Marcel Proust.

SOCIETAT CATALANA D'AMICS DE MARCEL PROUST

La Societat Catalana d'Amics de Marcel Proust és una entitat sense ànim de lucre, creada l'any 2014 i presidida per l'advocat, economista i escriptor Amadeu Cuito. En són membres fundadors: el psicòleg Jordi Ballabriga, el professor Carles Besa, l'historiador de l'art i professor Daniel Cid,

de Proust a Marsans

A LA RECERCA

DEL TEMPS PERDUT

l'advocat i cantant Jordi Cortada, la professora Glòria Farrés, el professor Josep Maria Fulquet, la periodista, professora i traductora Valèria Gaillard, el llibreter de la Laie de Barcelona Lluís Morral, el traductor Josep Maria Pinto, i l'escriptor i traductor Lluís Maria Todó. A hores d'ara, ja té un centenar de socis, entre els quals es compten personalitats importants de l'àmbit cultural i artístic català.

La Societat Catalana d'Amics de Marcel Proust es reuneix un cop al mes a la llibreria Laie per debatre les novetats entorn de l'obra de Proust i promoure'n la difusió a través d'activitats que el donin a conèixer. A més, edita un butlletí anual, *Recerques*, on s'apleguen articles sobre Proust i es recullen les activitats fetes. En aquest moment, ja porta quatre números editats.

AUDIOVISUAL

El president de la Societat Catalana d'Amics de Marcel Proust, Amadeu Cuito, dona una visió general de la biblioteca Ferran Cuito i de la recepció catalana de Proust. A més, diversos especialistes vinculats a la Societat Catalana d'Amics de Proust comenten aspectes concrets de la seva obra: la vocació artística (Víctor Gómez Pin), la concepció de l'amor (Estela Ocampo), l'homosexualitat (Lluís Maria Todó), la judaïcitat (Francesc Garreta), la traducció (Josep Maria Pinto i Valèria Gaillard) i els lectors de Proust i Barcelona (Lluís Morral i Rafa Burgos).